

HLAVÁČEK, Ivan - KAŠPAR, Jaroslav - NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 2. vyd. Jinočany: H&H, 1994.

MAREČKOVÁ, Marie. *Přehled pomocných věd historických*. Brno : Masarykova univerzita, 2000. 315 s

	Textur	Rotunda	Schwa- bacher	Fraktur
a	ɑ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
d	ḏ	ḏ	ḏ	ḏ
g	ḡ	ḡ	ḡ	ḡ
n	ṅ	ṅ	ṅ	ṅ
o	ṽ	ṽ	ṽ	ṽ
A	ⱦ	ⱦ	ⱦ	ⱦ
B	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
H	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
S	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ

Gotica textualis - humanistická rotunda - švabach (tisknuté neogotické písmo) - neogotická fraktura

- PÁTKOVÁ, Hana. *Česká středověká paleografie*. České Budějovice : 2008. 278 s.
- KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. 2. vyd. Praha: SPN, 1979.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - KAŠPAR, Jaroslav - EBELOVÁ, Ivana. *Paleografická čítanka*. Praha : 2000.

Kodikologie

Kodikologie je pomocná věda historická, která studuje rukopisné knihy neúřední (literární) povahy, tzv. kodexy. Zkoumá je jako jedinečné objekty a zjišťuje jejich vznik a funkci ve společnosti. Sleduje vnitřní proměny a osudy literárních rukopisů i jako součásti určitých celků, zejména skriptorií, iluminátorských dílen a knihoven. Zabývá se i problémy penetrace (putováním rukopisů), tedy obchodem s rukopisnými kodexy, dějinami středověkých knihoven a v novověku vývojem rukopisných oddělení knihoven. Kodex sloužil k uchování a předávání společensky zajímavých informací, zapsaných v určité formě.

Kodikologie je velkým přínosem zejména pro historiografii středověku. Kodikologii využívají i dějiny hudby. Termín kodex původně označoval svazek voskových destiček či svitek papyrusu. Název byl přenesen na mnohalistovou knihu, do 13. století pergamenovou, později papírovou (nejstarší papírna v Čechách je k roku 1490 - Zbraslav). Další formou dokumentu byl rotulus, svitek. Kodikologie vznikla až v polovině 20. století ve Francii. Za světového zakladatele je považován Alphonse Dain, zakladatelem v Česku je Václav Vojtíšek. V Česku se rukopisy zabývá hlavně Komise pro soupis rukopisů při AV ČR (založena 1954, časopis Studie o rukopisech). Kodikologie tedy studuje rukopisy, které nebyly vedeny jako úřední knihy a jejichž původní sepsání a pozdější opisy sledovaly literární, vědecké či dokumentační cíle. Kodikologie má především antické či středověké objekty výzkumu, neboť rukopisná kniha se vyskytovala do vynálezu knihtisku (v pol. 15. století – Johannes Gutenberg). Na ni pak navazuje knihověda (zabývá se tištěnými knihami) a bibliologie (nauka o knize vůbec).

Funkce rukopisu se měnila podle držby/itele kodexu. Rozlišuje se primární (původní) funkce a sekundární (druhotná) funkce – těch může být více. Podle primární funkce dělíme kodexy na 4 skupiny:

1. liturgické a náboženské rukopisy,
2. studijní rukopisy, tedy odborné a vědecké rukopisy i školní učebnice,
3. nestudijní rukopisy, tedy beletrie, poezie a vůbec rukopisy vzniklé jako zábavná četba bez konkrétního odborného cíle,
4. reprezentační a bibliofilské rukopisy, tedy všechny honosně vyzdobené rukopisy bez ohledu na obsah, neboť krásné knihy mohly obsahovat náboženská, studijní i nestudijní témata.

Součástí výzkumu kodikologie jsou také další osudy kodexů po jejich vzniku, tj. obchod s rukopisy a dějiny kodexových knihoven, tedy jak knihoven

institucionálních (církevních a světských), tak knihoven individuálních, soukromých. Dějiny knihoven obecně tvoří součást bibliografie.

Epigrafika (z řeckého *επιγραφή*, *epigraphé*, nápis) je pomocná věda historická o nápisech na nepaleografických materiálech, vytvořených bez použití obvyklého písarského materiálu či tisku. Hodnotí texty nápisové povahy, aby jich bylo možno využít jako historického pramene. Dále také sleduje samotný vývoj písma nápisů.

Nápisy se třídí podle několika hledisek:

- **Chronologicky** na starověké, středověké a novověké. Starověká epigrafika je jednou z hlavních disciplín starověké historiografie, protože nápisy jsou většinou jediné písemné prameny té doby a jejich počet je malý a uzavřený. Středověká a novověká epigrafika se začala rozvíjet až koncem 19. století.
- **Jazykově** na nápisy latinské a nápisy v národních jazycích. Do 13. století převládala latina, nejstarší nelatinské nápisy byly anglosaské, německé. První český nápis je doložen v roce 1415.
- **Materiálově** podle látky, na níž jsou nápisy zhotoveny (kamenné, dřevěné, kovové, omítkové, keramické, skleněné, textilní, aj.).
- **Technologicky** podle způsobu zhotovení se rozlišují nápisy vzniklé tesáním, rytím, řezáním, odléváním, malováním, vnášením do omítky, skládáním do mozaiky, psáním a vyškrabáváním na stěny.

- **Polohově** podle původní lokalizace mohou být nápisy:
 - na budovách nebo stavbách, v jejichž prostorách jsou nápisy buď samostatně, nebo jako součást uměleckých děl tam pevně fixovány (náhrobky v kostele),
 - na zvonech, které jsou předmětem zkoumání samostatné disciplíny kampanologie,
 - v terénu na hraničních kamenech, pamětních křížích, náhrobcích, aj.,
 - na nábytku, domácím náčiní a jiných výrobcích uměleckých řemesel,
 - jako textový doprovod samostatných uměleckých děl, např. nápisy na nástěnných či deskových malbách,
 - v literárních sbírkách nápisů a sentencí, které nebyly epigraficky aplikovány.

V římských klasických nápisech se rozvíjela monumentální čtvercová kapitála. Typické byly patky na konci dříků. Od 4. století (po úpadku klasické antiky) se projevila v epigrafice určitá vulgarizace a dekadence. Pod vlivem karoliny sílily tendence k používání klasických a raně křesťanských tvarů písma, které v 9. a 10. století vystřídalo písmo napodobující originální antické vzory. Od 11. do 13. století nastoupilo období charakterizované proniknutím unciálních tvarů do dosud čisté kapitály. V gotice písmo ovládla tzv. monumentální majuskulní unciála. Ta byla v 15. a 16. století vytlačena humanistickým písmem. V současnosti se aktualizuje výzkum středověké a novověké epigrafiky.

CHRONOLOGIE

- Adam Adolf, Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe. Praha 1997.
- Alter Franz Carl, Beitrag zur praktischen Diplomatik der Slaven, vorzüglich für Böhmen, Wien 1801.
- Bláhová Marie, Historická chronologie. Praha 2001. ISBN 80-7277-024-1 (ukázka z knihy na webu)
- Černý Karel, Liturgický rok ve světle zápisníku ministrů klatovské koleje. In: Opera Historica 8, 2000, s. 555 - 574.
- Černý Karel, Velikonoce v klatovské koleji Tovaryšstva Ježíšova. In: Minulostí Západočeského kraje 36, 2001, s. 69 - 79.
- Doskočil Karel, Vývoj cisiojánu u nás, in: Sborník historický č. 6, 1959, s. 97-170.
- Emler Josef, Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české. Praha 1876.
- Friedrich Gustav, Rukověť křesťanské chronologie. Praha 1934; 2.vyd. Praha, Paseka, 1997. ISBN 80-7185-118-3.
- Hlaváček Ivan, Chronologie a její studium v českých zemích. In: Sborník archivních prací 28, 1978, s. 410 - 423.
- Hlaváček Ivan, Církevní kalendář a čeští světci v datovací praxi diplomatického a vyprávěcího materiálu přemyslovských Čech, in: Acta Universitatis Carolinae 1971, Z pomocných věd historických.
- Horský Zdeněk, Příspěvek k poznání průběhu gregoriánské kalendářní reformy v českých zemích. In: Z dějin geodézie a kartografie v českých zemích 4, 1985, s. 17 - 34.
- Hrubý Václav, Úvod do archivní theorie a praxe, Praha 1930.
- Kollmann Josef, Zavedení gregoriánského kalendáře v českých zemích. In: Sborník archivních prací 24, 1974, s. 3 - 41.
- Kotulová Eva, Kalendář aneb kniha o věčnosti a času, Praha 1978.
- Polák Bedřich, Staropražské sluneční hodiny. Praha 1986.
- Sedlák V. J., Tabulky k převádění dat historických pramenů, Praha 1960 (přetisk 1970).
- Voigt Mikuláš Adaukt, Über den Kalender der Slaven, Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen 3, Prag 1777.
- Vondruška Isidor, Kalendarium svatých, Praha 1932.
- Zaoral Prokop, O datování v Kosmově kronice, Brněnský archivní věstník 1958, č. 2, s. 23-44.

POJMY K DIPLOMATICE

A

- **Abreviátor** – úředník v papežské kanceláři, který vypracovával koncepty listin
- **Adresa** - jméno příjemce či otevřený přípis různých institucí nadřazeným či významným osobám (má holdovací či pozdravný ráz)
- **Akt** – neověřené písemné svědectví o určitých předchozích (přípravných) právních jednáních a transakcích. Nemá právní platnost, jde o tzv. pamětní zápis.
- **Akta** – písemnosti vzniklé během přípravných jednání, vedoucích k vydání listin, sloužící k přípravě a provedení určitých právních a správních pořízení; úřední podkladový materiál s různou kvalitou obsahu (různé žádosti, jejich referentské zpracování a vyjádření, protokoly, zprávy, korespondence, přílohy,...). Akta umožňují sledovat okolnosti vzniku definitivního rozhodnutí a mají význam zejména v novověku, kdy se prosadil princip písemného řízení.
- **Aprobace** – schválení konceptu textu kompetentním úředníkem
- **Arcikancléř** – představený říšské kanceláře, vždy čelný představitel říšského kléru (obvykle některý z porýnských duchovních kurfiřtů). Současně současně byli ve funkci vždy tři arcikancléři a kompetence měli rozdělené podle teritorií (nejdůležitější byl mohučský arcibiskup).
- **Avers** – přední strana (listiny, pečeti, apod.)

B

- **Blanket** – zpečetěný nepopsaný pergamen vydávaný pověřencům pečetitele (např. panovníka), aby definitivně na místě potřeby dořešili nějakou záležitost. Blankety se rozmohly zejména v pozdním středověku, mnohdy však byly zneužívány (byl na ně psán text bez vědomí a vůle pečetitele), proto se od nich postupem času upouštělo.
- **Breve** – moderní typ stručné písemnosti, užívaný zejména v papežské kanceláři od konce 14. století.
- **Bula** – nejdůležitější typ papežské písemnosti z pozdního středověku, ověřený olověnou pečetí. Pohybuje se na hranici mezi slavnostně vypravenými privilegii a jednoduchými listy). Později termín přešel i na ostatní písemnosti s olověnou pečetí.

C

- **Cirkulář (oběžník)** – úřední sdělení určené většímu počtu úřadů či jiných příjemců (většinou od 18. století)

Č

- **Čistopis** – definitivní forma zlistinění, viz originál

D

- **Dekret (rezoluce)** – písemnost vydaná jménem panovníka bez jeho osobní účasti (kanceláři či jejím představeným), jíž se přikazovala určitá věc; v současnosti označení pro důležitou listinu či úřední výnos (např. jmenovací dekret)
- **Deperditum** – ztracená písemnost, dochovaná jen nepřímo zmínkami v jiných písemnostech
- **Diktátor** – stylizátor písemnosti
- **Diplom** – 1. listina (v širším smyslu slova); 2. panovnická listina, která má trvalou platnost (v užším smyslu slova)
- **Dossier** – texty různé provenience, týkající se jedné věci a shromážděné do jednoho fasciklu

E

- **Edice** – novodobě publikovaný diplomatický materiál pro současné badatele, někdy s komentářem (má teritoriální, chronologický, institucionální či archivní rámec)
- **Edikt** – 1. písemné vyhlášení soudního výroku (v soudnictví 19. a 20. století); 2. obecný příkaz s platností zákona (v novodobé diplomacie)
- **Extrakt** – výtah z úředních textů různého charakteru k účelům úředního jednání

F

- **Falzum (diplomatika)** – písemnost, která se vydává za něco jiného, než ve skutečnosti je (svým praktickým významem se liší od fingovaných písemností, vznikajících často jako slohová cvičení)
- **Formulář** – skladba listiny
- **Formulářová sbírka** - vzorník často užívaných listin, soubor listin či listů s kolísavým množstvím vynechávek konkrétních údajů (adresa, datace, jména,...), které byly sestavovány nejčastěji jako kancelářské pomůcky soukromého rázu či jako stylistické školní „učebnice“ (ty byly často doprovázeny teoretickým úvodem o skladbě písemností).

Formulářové sbírky jsou dochovány z různých prostředí od raného středověku, jejich rozkvět však končí počátkem 15. století.

- **Formule** – ustálené slovní obraty, používané v písemnostech pro vyjádření určitého právního pojmu

G

- **Generálie** – příkazy ústředních úřadů podřízeným složkám o způsobu jejich úřadování

Ch

- **Chirograf** – písemnost psaná původně na jeden kus pergamentu ve dvou, zřídka i ve třech totožných exemplářích a rozdělená typickým způsobem (klikatým rozstřížením). Ověření pravosti probíhalo přiložením obou částí k sobě; druhá část byla ukládána u nějaké obecně důvěryhodné instituce. Tento způsob ověření pochází z Anglie, ale jako nedokonalý a těžkopádný se na kontinentě příliš nerozšířil (v českých zemích výjimečně používán ve 13. století jen jako doprovodné ověření).

I

- **Imbreviatura** – aktový záznam o provedeném právním pořízení zhotovený na základě listinného konceptu či jen samotného právního pořízení zapsaný veřejným notářem do knihy imbreviatur (díky notářově veřejnoprávnímu postavení má obecnou platnost a může se kdykoliv stát podkladem listiny). Imbreviatury se uplatnily zejména v románských zemích, odkud se ve 13. a 14. století šířily dále. Viz veřejný notariát.
- **Indorsát** – 1. zápis na rubu písemnosti; 2. heslovitý regist písemnosti, psaný na jejím rubu
- **Ingrosátor** – písař kanceláře, který opisoval koncepty písemností na čistopisy; již nesmí na konceptu nic měnit, ale rozvádí zkratky či vypisuje fráze. Jen v případě rutinních záležitostí mohl ingrosátor listinu sepsat sám.
- **Insert** – text listiny, který byl vepsán do listiny jiné, která tak inzerovanou listinu potvrzovala
- **Instrukce** – písemná směrnice, vymezující způsob činnosti či kompetenci určitého úřadu či úředníka
- **Interpolace** – (falzifikační) vsuvky do původního textu, kterými se text modifikoval
- **Intercept** – tajnou službou zachycená a adresátovi nedoručená písemnost

- **Intervenient** – zprostředkovatel žádosti budoucího příjemce listiny jejímu vydavateli
- **Inventář** – soupis věcí různého charakteru pořízený pro účely úřední evidence
- **Itinerář** – údaje o místě pobytu určité osoby na základě různých údajů (zejména na základě jím vydaných listin). Pomáhá identifikovat falza (vydavatel nemohl danou listinu vydat, protože se nacházel jinde, než falešná listina uvádí). Údaje však mohou být i v případě pravých listin v rozporu nebo se překrývat, protože někdy se uvádí datum zlistinění a jindy datum právního jednání.

J

- **Jazyk diplomatického materiálu** – ve středověku je základním jazykem latina, od vrcholného středověku se postupně prosazují i jazyky národní (čeština se uplatňuje od konce vlády Karla IV.). Postupně je latina vytlačována a používá se kromě papežské kanceláře jen v mezinárodní komunikaci. Skladba latinských listin je často komplikovaná a plná formálních obrátů (i rýmované a rytmičné prózy a jiných ozdob), skladba listin v národních jazycích mnohem úspornější.

K

- **Kabinet** – ústřední vládní úřad absolutismu a po-absolutismu
- **Kancelář** – úřad, tvořený osobami, které z pověření určité osoby či instituce a jejím jménem vyřizují písemnou agendu spojenou s právní a správní mocí svého držitele. Kanceláře světských osob a institucí vznikaly vyčleněním jednotlivých osob z kaple příslušného činitele, jednalo se tedy o osoby duchovní. Městské kanceláře mají specifický způsob vzniku. Kanceláře původně pouze prováděly příkazy svého pána či jím pověřených osob (relátorů). V současnosti se jedná o vysoce organizované a specializované úřady s vyhraněnou kompetencí. V počátcích vývoje převládaly kanceláře církevní, později byly zatlačeny kancelářemi světskými.
- **Kancléř** – představený kanceláře a jeden z předních rádců svého pána (mnohdy spíše jen titulární funkce, samotné agendě se kancléř nemůže věnovat)
- **Kaple** – skupina duchovních, která má na starost církevní obřady a duchovní život vůbec u jednotlivých feudálů (v období středověku, vzácně i později). Z okruhu kaple vycházely osoby, pověřované zprvu příležitostně, později soustavně kancelářskou činností, až přecházely do funkcí notářů.

- **Katastr** – soupis půdy podrobené dani jako podklad pro její vybírání; přeneseně i soupis osob, věcí či práv v určitém konkrétním kontextu
- **Knihy pozemkové (gruntovní)** - knihy obsahující zápisy, týkající se majetkových otázek v poddanských záležitostech
- **Knihy úřední** - kancelářské pomůcky, sloužící k evidenci úřední agendy (kopiáře, registra,...)
- **Knihy pozemkové** - knihy vedené pro úřady proto, aby svými zápisy, které měly obecnou právní závaznost, zajišťovaly právní pořízení v příslušném právním okruhu (desky zemské, desky dvorské, městské knihy,... - nahrazují listiny)
- **Koncept** – návrh znění čistopisu
- **Konfirmace** – ověření, potvrzení a inserce listiny v nové listině, kterou vydává původní vydavatel či jeho právní nástupce původnímu příjemci nebo jeho nástupci, dědici
- **Kopiář** – pomůcka v příjemce kanceláři či v archivu – zpravidla v knižní formě eviduje pomocí opisů všechny obdržené písemnosti od nejrůznějších vydavatelů, zejména privilegia týkající se určitých práv a statků. Kopiáře vznikly za účelem snazší evidence všech nároků a povinností v určité oblasti zájmů. Obsažené opisy listin nemají právní platnost. Podle potřeby jsou kopiáře strukturovány chronologicky, hierarchicky dle vydavatelů, dle statků či typů práv, apod. Mezi nejstarší známé patří kopiáře fuldského kláštera z 8. – 9. století
- **Korektor** – kancelářský úředník, který reviduje čistopisy listin před jejich expedicí

L

- **List** - písemnost kancelářského původu, podávající prosté sdělení informace bez právního dosahu; výrazně jednodušší než listina. V mimokancelářské praxi jde o soukromé písemné sdělení mezi jednotlivci.
- **Listina** - písemné svědectví o právním jednání, základní složka diplomatického materiálu

M

- **Mejstát** – privilegium zpravidla významnějšího obsahu, opatřené majestátní pečeti
- **Mandát** – viz patent
- **Manifest** – původně označení listiny, symbolicky pověřené dotykem rukou svědků; později slavnostní veřejné prohlášení politického či vojenského (a jiného) dosahu, obracející se k širokému okruhu osob (např. husitské manifesty)

- **Manuál** – příruční úřední kniha různého charakteru se záznamy běžné agendy
- **Matrika** – úřední kniha, kam byla s určitým cílem zapisována jména osob, splňujících podmínky evidence příslušné instituce (ve středověku matriky členů univerzit, soupisy nových měšťanů, od 16. století matriky snoubenců a svědků, matriky narození a úmrtí, matriky vojenské, židovské, protestantské apod.)
- **Membrána** – viz blanket
- **Memorandum** – záznam o úředním jednání či pamětní spis (zejména o zahraničně–politických otázkách)
- **Missiv (list poselací)** – list, obsahující pouhé sdělení bez závazné moci, uzavřený přitištěnou pečetí
- **Monogram** – náhrada vydavatelova podpisu zejména na středověkých císařských a královských listinách - písmena ze jména, případně titulu vydavatele jsou četnými ligaturami spojena do graficky výrazného obrazce
- **Motu proprio** – novodobý typ nezpečetěné papežské písemnosti vzniklý bez předchozí písemné žádosti příjemce, tedy z iniciativy papeže

N

- **Notář** – se zabýval koncipováním (příp. i psáním) listin v rámci kanceláře, měl dohled nad ingrosátory. Tak zvaný veřejný notář byl pověřován papežem či císařem a měl právo vystavovat listiny s všeobecnou právní platností v soukromoprávních záležitostech. Tyto listiny se specifickou skladbou ověřoval notářským znamením a podpisem.

O

- **Opis listiny** – má různý charakter podle toho, kde, kdy a za jakým účelem vznikl - 1. ověřený (nahrazuje právní platností originál), 2. neověřený, prostý (bez právní platnosti).
- **Opistograf** – písemnost, jejíž pokračování a závěr byly psány na jejím rubu
- **Originál (čistopis)** – písemnost, která vychází z kanceláře a je odevzdávána do rukou příjemci (někdy i ve více vyhotoveních)

P

- **Papír** – psací látka - v diplomacie užíván pravidelněji od 13. století pro úřední knihy, od 14. století soustavněji i pro listy (v českých zemích je nejstarším dokladem užití papíru městská kniha pražská z roku 1310)

- **Parafa** – zkratka jména (ve formě šifry či siglu) výše postavené osoby, vyjadřující vzetí na vědomí a souhlas s příslušným textem. Někdy se jako parafování označuje i opatření, které má v úřední knize dvojím zpečetěním či opatřením kolkem zabránit odstranění či přidání listu.
- **Papyrus** – psací látka – v Itálii a zejména v papežské kanceláři užíván do počátku 11. století
- **Patent (mandát)** – písemnost, jíž je udělován rozkaz či příkaz, užívaná od pozdního středověku. Její časová platnost je omezená – zaniká po splnění daného příkazu. Mandátů se proto dochovalo jen málo. Na rubu či pod textem jsou ověřovány přitištěnou pečetí, ale na rozdíl od listů uzavřených se neuzavírají.
- **Pergamen** – psací látka – ve středověku nejrozšířenější x užívaná dlouho do novověku (jen pro listiny)
- **Plika** – zesílení spodního okraje listiny přeložením pergamenu, aby pečeť mohla být lépe přivěšena
- **Poznámky kancelářské** – poznámky na úředních písemnostech, dosvědčující, že na nich byl proveden určitý kancelářský výkon (např. poznámka registrační, korektorská, evidenční, expediční apod.). Objevují se na pevně stanovených místech, často se jménem příslušné osoby či s její šifrou.
- **Privilegium** – individuálně zaměřené právo, vymykající se obecné normě či ji doplňující, určené konkrétní osobě či instituci. Bývá vydané ve více či méně slavnostní listinné formě a zpravidla opatřené majestátní pečetí.
- **Protokol** – 1. záznam úředního ústního jednání; 2. pomocné úřední knihy, do nichž byly zapisovány zprávy o přijatých, předávaných či expedovaných písemnostech (někdy je toto označení přeneseno i na příslušné kancelářské oddělení)
- **Protonotář** – některý z předních notářů kanceláře, zpravidla její výkonný představený
- **Příjemce** – osoba nebo instituce, jíž je písemnost určena. O listinu, udělující určitá práva či milost, musí osoba či instituce žádat písemně (tzv. suplikou, peticí) nebo ústně, osobně či prostřednictvím posla nebo zprostředkující osoby přímo u vydavatele.

R

- **Regest** – výtah z písemnosti podávající základní údaje příslušného textu. 1. Regest záhlavní (inventární záznam) – obsahuje jen stručné údaje (kdy, kdo, komu, co...). 2. Regest náhradní (podrobný katalogizační záznam) – udává detailní obsah i ve vedlejších údajích.

- **Registrum** – záznamy kanceláře o vydávaných písemnostech, po právní stránce je velmi důležité, protože uchovávají autentické znění a při ztrátě listiny je možné ji obnovit s touž právní váhou. Nejvýznamnější jsou papežská registra (vedená od raného středověku, soustavněji od konce 12. století), která obsahují významné informace o všech zemích západního křesťanství. 1. Registra všeobecná – záznamy o všech písemnostech bez rozdílu. 2. Registra speciální – záznamy dělené podle různých aspektů (například dle jazyka, obsahu, způsobu zpečetění, ...).
- **Rejstřík** – abecedně uspořádaná evidenční pomůcka (podle věcí či jmen) určité kanceláře
- **Relace** – hlášení podřízeného úřadu nadřízenému
- **Reskript** – rozhodnutí či příkaz panovníka, stylizovaný v subjektivní formě a jím vlastnoručně podepsaný
- **Revers** – písemnost obsahující závazek vydavatele k příjemci či označení pro zadní stranu (listiny, pečeti, apod.)

Ř

- **Řády kancelářské** - předpisy, které upravovaly poměry ve velkých kancelářích (vztahy a povinnosti jednotlivých úředníků, vnitřní a vnější znaky písemností,...). Nejstarší řády jsou známy z počátku 13. století v papežské kanceláři, v ostatních kancelářích se rozmáhají až koncem 15. století

S

- **Sekretář** – původně osoba, která byla bezprostředně k dispozici panovníkovi (či jinému majiteli kanceláře) v otázkách písemné komunikace důvěrného rázu, později také čelný člen kanceláře
- **Signum** – 1. vydavatelův monogram; 2. rozlišovací znamení veřejného notáře.
- **Suplika (petice)** – písemná žádost o vydání písemnosti, udělující určitá práva či milost
- **Svěddek** – osoba, která se zúčastnila právního porřízení (případně jeho zlistinění), týkajícího se jiné osoby či instituce. Je uváděna spolu s dalšími ve svědečné radě, aby bylo možné je svědecky vyslechnout, pokud by došlo ke sporu ohledně právního aktu uváděného v listině.

T

- **Taxa** – poplatek placený příjemcem listiny kanceláři, která mu vydala určité privilegium (jen v případě listiny vydané na popud příjemce).

Obvykle se skládá z platby za listinu samotnou a za vlastní napsání včetně ceny pergamenu, zpečetění, apod.

- **Titulář** – kancelářská pomůcka, obsahující ustálené obraty pro adresy různým osobám a institucím podle jejich společenského postavení. Užíval se zhruba od 15. století a postupně nahrazoval formulářové sbírky.
- **Transfix** – přišití logicky návazné listiny k takové, která jí předchází
- **Transsumpt** – způsob inzerce a ověřování listiny, které není prováděno právním nástupcem původního vydavatele příslušné listiny, ale třetí osobou, požívající obecné důvěry

U

- **Urbář (salbuch)** - systematický soupis poddanského pozemkového majetku a důchodů nebo platů z něj odváděných vrchnosti. Urbáře jsou sestaveny zpravidla v knižní podobě pro vnitřní potřebu ekonomické správy panství.

V

- **Věřohodné místo** – instituce, nahrazující v Uhrách veřejný notariát, tj. panovníkem vybrané církevní ústavy (kláštery, kapituly,...) s přesně vymezeným teritoriem působnosti
- **Vidimus** – opis listiny inzerující předchozí listinu a ověřující znění jejího obsahu. Název je odvozen z latinského *vidimus*, tj. viděli jsme (potvrzovanou listinu).
- **Vydavatel** – osoba či instituce vystupující v intitulaci písemnosti, který byla z její vůle a jejím jménem vydána
- **Výnos** – písemné oznámení rozhodnutí vyššího orgánu v konkrétní záležitosti (rozmáhá se až od 19. století)

Z

- **Zlistinění** – úřední výkon, při němž vzniká určitá písemnost. Má více fází (impuls k vydání písemnosti, jednání, samotné zlistinění, expedice). Původně se jednalo o poměrně jednoduchý postup, v novověku se však vyvinul ve velmi složitý proces s účastí velké řady osob.

- ŠEBÁNEK, Jindřich - FIALA, Zdeněk - HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Česká diplomatika do r. 1848*. 2. vyd. Praha: SPN, 1971.

SFRAGISTIKA

Nauka o pečetích, jejich vzniku, vývoji a užívání.

Nejdříve zkoumána v rámci diplomatiky, osamostatnila se v 19. století.

Využití:

- diplomatikovi pomáhá při řešení otázky pravosti listin
- heraldikovi a genealogovi umožňuje poznat znaky, resp. rodové vztahy.

Pramenem sfragistiky jsou pečeti a pečetidla.

Pečeť = obrazové znamení zhotovené otiskem tvrdého razidla do hmoty schopné uchovat pečetní obraz.

Pečetidlo (razidlo, typář) bylo dřevěné nebo kovové, v moderní době nahrazeno gumovým razítkem, které se otiskuje přímo na písemnost.

Tři základní funkce pečeti:

- **Uzavírací** (uzavírá písemnost odesílanou v uzavřené formě – list, dopis, hmotná schránka)
- **Pověřovací** (v souvislosti s listinami či samostatně – jako tzv. soudní či citační pečeť)
- **Poznávací** (jako značka zboží, cejchovací znamení)

Popis pečeti – sfragistická terminologie:

a) Látka pečeti:

- včelí vosk s přísadami, nejdříve hnědý, od 12. století červený, zelený, od 14. St. dvoubarevné pečeti
- španělský vosk (tzv. pečetní, velmi lesklý, od 16. století se využívá k uzavírání dopisů
- kov (zejména olovené buly, řidčeji zlaté buly, kovové pečeti známy už v antice
- oplatka

b) Velikost pečeti:

- kolísá od průměru 5-175 mm, vyjadřuje držitelovu důležitost, v případě, že měl majitel velkou i malou pečeť, důležitost zpečetěné listiny

c) Tvar pečeti:

- nejčastěji kulatý, oválný, dále zašpičatělý, čtvercový, trojúhelníkový, odvozený z heraldických štítů. Dle tvaru lze odhadovat držitele, duchovní osoby mívaly oválné pečeti

d) Tloušťka pečeti a úprava jejího okraje

- zjišťujeme, zda nebylo s pečetí manipulováno, např. zda nebyla po délce rozříznuta a zase slepena aj.

e) Výzdoba pečetního pole a úprava reversu pečeti (přední strana avers, zadní revers

Pečeť je dvoustranná, má-li na obou stranách pečetní znamení; jednostranná, má-li avers nedotčený nebo jen s jednoduchým vrypem

-text (legenda) = nápis v pečetním poli, komponovaný do kruhu = opis; umístěný na hraně – obrubový nápis

-bez legendy = pečeť nemá

-pouze s legendou – nápisová

Znamení v pečetním poli dělíme dle jejich povahy na:

- Portrétní
- Jezdecké
- Znakové
- Obrazové

Pečetní znamení mají vždy vztah k majiteli pečeti.

f) způsob přivěšení pečeti na písemnosti:

- přitíštěním – přímo na psací látku nebo přes papírový proužek = pečeti pod krytem papíru

- přivěšením – tj. na jiné látce, než je látka psací, zejména na konopných či hedvábných nitích, na zvláštním kroužku pergamenu

- zavěšením – na nastřiženém kroužku psací látky, především u pergamenu

g) pořadí pečeti na listinách

- Odráží hodnot majitelů, buď od heraldicky pravé strany nebo od středu střídavě vpravo a vlevo

h) vztah pečeti k různým znakům a údajům listiny (k písmu, datování, ohlášeným osobám zúčastněným na zlatinění

Padělání pečeti – velmi důmyslné, ani zdánlivě neporušená pečeť ještě není zárukou pravosti listiny

- Krejčíková Jarmila - Krejčík Tomáš, *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*, Praha 1987.
- Krejčíková Jarmila - Krejčík Tomáš, *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989.
- Krejčík Tomáš, *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998. 8070424990

HERALDIKA

Nauka o znacích (erbech) šlechticů, států, měst, církevních institucí a hodnostářů, spolků, cechů a měšťanů.

Zabývá se též výrobními značkami – např. kamenických dílen a mistrů.

Dělí se na:

- Teoretickou = nauka o dějinách a užívání znaků
- Praktickou = umění erbovníké, poučující o pravidlech sestavování, zobrazování a popisování znaků.

Do pol. 19. století byla pěstována prakticisticky, poté se začíná rozvíjet též jako vědecká disciplína, k čemuž přispěl zájem šlechty o dějiny erbů

Prameny heraldiky:

Erbovní listiny (armales, popisující a zobrazující udělované znaky), pečeti, mince a medaile, náhrobní kameny, znaky na architektuře, středověká výzbroj, erbovní knihy a sbírky erbů (od 16. století nahrazeny tištěnými sbírkami).

Heraldický znak – ERB – je trvalé znamení umístěné na štítě, vytvořené podle heraldických pravidel, které určuje fyzickou nebo právnickou osobu a k jehož užívání opravňuje vžitě nebo udělené právo. Antické znaky nemají heraldickou povahu – námětově obsahují mýtické výjevy, nejsou stálé.

Erby v pravém slova smyslu se objevují až od začátku 12. Století. Jejich výskyt nesouvisí s antickou tradicí, byť se některé antiky dovolávají (Rožmberkové – Ursiniové), ale s křížáckými výpravami. **Křížáci začali užívat znaků ze dvou důvodů:**

- Z potřeby organizační a rozlišovací = hlavní důvod
- Vlivem znaků užívaných v Orientě, zejména zvířecích

Všeobecné rozšíření znaků v Evropě – díky rytířským turnajům, znak jako jediný rozpoznávací prostředek v párových soubojích

Heraldické znaky musely odpovídat zvykovému, ale velmi přísně dodržovanému erbovnímu právu.

Zásady erbovního práva:

- Nezaměnitelnost erbu** (výjimka=polepšení erbu přidáním některé heraldické figury či změnou barvy – za zásluhy majitele)
- Dědičnost erbu** (nositel ztrácel erb jedině vymřením rodu, po zločinu, vzdáním se erbu pro udělení nového, odstoupením – především u státních znaků, např., po dostoupení části území apod.)
- Právo na erb.** Vlastnictví erbu bylo vázáno na vymezený okruh fyzických osob (na svobodné občany, zpočátku jen feudály, později i měšťany a na právnické osoby (státy, města a cechy)
- Zbarvení erbu** – rozeznávaly se 4 barvy – červená (svislé šrafy), modrá (vodorovné), zelená (kosmé šrafy), černá (mřížkované šrafování) a 2 kovy – stříbro (prázdna plocha), zlato (tečkovaná), někdy také bílou, resp. žlutou barvou

Zakazovalo se míšení barev, stínování, na erbu nesměla sousedit barva s barvou a kov s kovem.

Z tohoto pravidla zvláště vyňaty zobrazované kožešiny – popelín, hermelín, damaškováný vzor.

Pravidla zbarvení erbu se porušují v době úpadku heraldiky v 15. století.

Užívání erbů:

Ve 12. a 13. St. výsada feudálů. Nejstarší erby =dobrovolně zvolené, soustavným užíváním uznané zvykovým právem, brzy se začaly udělovat. Vzhledem k okolnostem svého vzniku se objevují ve spojitosti s výzbrojí, nejdříve na válečných korouhvích, později na helmách a štítech. Od 14.-15. Století dochází k rozšíření okruhu nositelů erbů, současně erby přestávají mít praktický rozlišovací význam v boji a stávají se **znakem rodové, právní a majetkové nadřazenosti**.

V novověku a moderní době přetrvávají díky snaze feudálů zdůraznit své postavení i díky touze měšťanů vyrovnat se formálně šlechtě a přetvářejí se v pečtní a firemní znamení, stále libovolněji a častěji užívaná

Studium znaků určuje původ, vlastnictví a časové zařazení předmětu, na kterém je znak dochován. Poznání znaků, jejich vývoje a užívání přispívá k řešení otázek genealogických, sfragistických, problémů z kulturních dějin, právních a správních dějin atd.

Hlavní části erbu:

Štít, helm, klenot a příkrývadla

ŠTÍT je základní částí erbu, na kterou se umísťovala vlastní erbovní znamení, tzv. erbovní figury

Tvar štítu se vyvíjel:

- a) **Štít normanský** – nejstarší (11.-12. St.), podlouhlý, nahoře obloukovitý, dole ostře hročený, po délce vypouklý
- b) **Štít raně gotický** (13.-14. Století) v podobě téměř rovnostranného trojúhelníku, jehož strany jsou mírně vyklenuty do oblouků
- c) **Štít pozdně gotický** (14.-1.pol. 15. St.) – čtyřúhelníkový, ve spodní části bez hrotů s oválným zakončením
- d) **Štít kolčí, terč** (15. St.) – podobného tvaru jako pozdně gotický, ale vpravo nahoře s otvorem pro kopí
- e) **Úpadkové formy štítu** (od zač. 16. Století)

Poloha štítu je zpravidla vzpřímená = normální, ale může být i nakloněný nebo převrácený=označuje vymření rodu

K účelům **popisování=blasonování erbů** dělíme štít teoreticky dvěma svislými a dvěma vodorovnými čarami na 9 polí. Při popisování se respektuje pravidlo hlediska bojovníka nesoucího štít, tedy opačně než z pohledu pozorovatele. Pole se tedy číslují z pravého horního rohu, dolů, vždy zprava doleva, poslední je tedy levé dolní pole.

Označují se:

123 – hlava štítu,

456 – břevno,

789 – pata štítu

147 – pravá přední strana štítu

258 – kůl

369 – levá zadní strana štítu

1 pravý horní roh

2 hlavní místo

5 srdce štítu

Na štít se kladou **erbovní figury**:

a) **Heroldské figury** – jsou nejstarší znamení, v podstatě geometrických tvarů, tvořené rovnými nebo zakřivenými čarami

Dělicí čára vedená vodorovně, kosmo (zprva doleva) nebo šikmo (zleva doprava)

Štěpící čára – vedená svisle. Štěpením štítu čarami vznikne kůl nebo kolík, obdobným způsobem břevno.

Kombinací dělicích a štěpících čar vznikne štít čtvrcený, u štítu se šindely převládají štěpící čáry u štítu s cihlami převládají dělicí čáry, dále může být šachovaný, kostkovaný, mřížovaný.

Spojením břevna s kulem vznikne tzv. heroldský kříž, kterému se v šikmé poloze říká svatoštěpánský.

Různými kombinacemi vznikají štíty kosočtvercovaný, s klínem, krokví, dojitým hrotem, obrácenou krokví, dvojitým klínem.

b) **Všeobecné figury** – tři skupiny:

- Přírozené – životné (člověk, zvíře, orel, lev, rostlina) a neživotné (slunce, měsíc, oblaka, blesky), pozemské útvary (hory, skály, louka, voda, oheň)
- Nadpřírozené (andělé, postavy světců, bájná zvířata)
- Umělé předměty vyrobené lidskou prací (odznaky, značky, znamení, písmena)

HELM – přilba je významem rovnocený se štítem a klade se nad něj. Jeho tvar se rovněž vyvíjel. Nejstarší – špičaté helmy, nepovažujeme za heraldické, protože nejsou uzpůsobeny k nesení klenoty.

Za heraldický považujeme helm:

- **Hrncový** – od konce 12. St., plochým vrškem a otvory pro dýchání a oči, delší vpředu než vzadu
- **Kbelíkový** (od konce 13. Století) - s ov plným vrškem, celkově větší a delší
- **Kolčí** (od konce 14. Století) – uzavřený, vpředu se zobákovitým zakončením

- **Turnerský** – od konce 14. Století – otevřený, rozšířený, výhledový prostor chráněn mřížováním

KLENOT = heraldická ozdoba helmu. Teprve od 2. Pol. 14. Století byl stálý, hlavně v Německu i dědičný. Rozeznáváme klenot:

- Vlastní – opakuje v plastické formě znamení na štítu, vždy alespoň s menší obměnou
- Pomocný – deska, rohy, klobouk, křídla a jiné předměty
- Samostatný – zcela se liší od znamení na štítě

PŘIKRYVADLA = **fafrnochy** = vlající kusy látek, které původně chránili bojovníka před nepřízní počasí. Od 15. Století se v prodlouženém provedení stávají součástí erbu, přičemž jsou připevněny na helmu a vybarveny souhlasně se znaméním na štítě.

VEDLEJŠÍ ČÁST ERBU

Počítají se sem štítonoši = strážci erbu nebo jeho nosiči, stany a pláště, praporce a korouhve, klobouky a koruny a další znaky důstojenství, hesla a devízy. Jejich užívání se rozšiřuje od 15. Století a jsou libovolně měnitelné a volitelné.

Literatura:

- BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha : Libri, 2003. 505 s.
- SCHWARZENBERG, Karel. *Heraldika*. Praha : Vyšehrad, 2007. 215 s.
- Zdeněk M. Zenger: *Česká heraldika*. Praha 1978.

NUMISMATIKA

V užším smyslu nauka o minci, v širším slova smyslu nauka o penězích jako všeobecném ekvivalentu zboží, jejich historickém vývoji a úloze.

Předmětem studia numismatiky nejsou předměty mincím podobné, jako jsou např. pamětní medaile.

V historickém vývoji byl nejdřív každý výrobek nebo produkt platidlem (směna zboží za zboží), později byly některé věci vybírány za měřítko hodnot a staly se naturálním platidlem (plátno, dobytek, kožešiny). Jejich funkci převzaly vážené kusy kovů či kovové miniatury užitkových předmětů = peníze symbolické, z těch se vyvinuly peníze kovové – mince – nejstarší ve 4.-5.tis.př.n.l. ve východní Asii, v Evropě v antickém Řecku.

K ražbě kovových peněz se nejdříve užívalo užitkových kovů, brzy se přešlo k drahokovům jako nejvhodnějším (zlato, stříbro, příp. měď), novodobé mince jsou často ze zinku, niklu, cínu a různých slitin hliníku.

Měna jako peněžní soustava je vždy založena na drahých kovech. Známe soustavy:

Monometalistické – založené na zlatu nebo stříbru

Bimetalistické – na zlatu a stříbru, hodnotový poměr obou kovů je stanoven
Paralelní, simultánní – při oběhu zlatých a stříbrných peněz bez stanovení hodnotového poměru.

Kovové peníze se stále více stávají pouhým symbolem svého oficiálního hodnotového obsahu (opotřebovávají se, jsou zlehčovány), z ryzího kovu se nerazí nikdy. Jejich všeobecná platnost vyžaduje zákonnou úpravu.

Mincovní právo:

- a) Právo výsostné = právo všeobecné úpravy mincovnictví, výběru druhu peněz, jejich vnější podoby, jakosti, právo ražby a podílu na zisku (patří panovníkovi, resp. státu)
- b) Mincovní regál = právo vydávat mince, spojené s právem na část zisku (udělované zpravidla majitelům dolů, tj. majitelům horního regálu)

Rovněž nálezy mincí podléhají v různých zemích různým právním ustanovením, která určují např. povinnost ohlášení nálezu apod.

POPIS MINCE:

- **Vnější znaky:**

- a) **Tvar** – většinou okrouhlý, zřídka čtvercový nebo kosočtvercový
- b) **Velikost** – různá, pro určitý druh mince je ale stanovená
- c) **Obraz** – nejrozličnější zobrazení lidských postav nebo poprsí zvířat, rostlin, věcí
- d) **Nápis** – text v řadách v poli mince
- e) **Opis** – text v opisovém kruhu, svírajícím obraz mince
- f) **Okraj** čili hrana mince – perličkový, sekaný, někdy i s textem a heslem na hraně

V textu mince se zpravidla uvádí majetník mince, někdy mincovna či jméno mincmistra, v novější době hodnota mince a letopočet. Mince bez textu = němé. Mince je nejčastěji dvoustranná, někdy jednostranná – např. české brakteáty., obraz a text vystupují zpravidla reliéfně.

Líc = avers – považujeme za něj tu stranu, která lépe určuje původ mince, resp. jejího majetníka.

- **Vnitřní znaky:**

a) **Váha** – rozumí se tím hrubá váha mince, tj. váha kovu s méněcennými přísadami. Vážení je nutné na přesných vahách, pro středověké mince jsou typické značné váhové rozdíly

b) **Jakost** = poměr drahého kovu v minci vůči přísadám vyjádřený v promile. Ve středověku se zlato jakostně měřilo na karáty (ryzí zlato = 24 karátů = 264 grény), stříbro v letech (ryzí stříbro = 16 lotů – 64 kvintíků, od 18. St. 1 lot = 18 grénů

c) **Zrno – jádro** je váha drahého kovu mince. Měření, vážením a jakostním měřením mincí se zabývá numismatická metrologie.

Nový typ mince – mění alespoň na jedné straně mince podstatně její celkový ráz, v obrazu či textu, nová varianta přináší jen drobnou změnu.

PAPÍROVÉ PENÍZE:

Dělíme:

a) Vlastní papírové peníze s nuceným oběhem, vydávané státem = státopky, obíhající původně místo peněz z drahých kovů, resp. místo drahých kovů a za drahokovy směnitelné, natištěním nad nutnou mez se znehodnocují a množství drahého kovu, které by bylo možné za ně obdržet, klesá.

b) Úvěrové peníze – bankovky, šeky, směnky, poukázky vzniklé z původního oběhu dlužních úpisů

V době válek a hospodářských krizí a depresí působí nepříznivě na stabilitu měnových soustav politika inflace (uvedení nadměrného množství papírových peněz do oběhu, což vyvolává jejich znehodnocení, růst cen a pokles reálných mezd), deflace (umělé znehodnocení měny snížením reálných mezd a řadou opatření v oblasti mezinárodní finanční politiky), devalvace (snížení zlatého obsahu měnové jednotky).

VÝVOJ MĚNY NA ČESKÉM ÚZEMÍ – stručný přehled

V českých zemích bylo základem měnové soustavy do r. 1750 stříbro, v Uhrách vždy zlato.

- a) **Období měny denárové** (od pol. 10. St. do r. 1300) Základní jednotkou byla původně tzv. karlovska libra o 408 g., od pol. 11. St. tzv. marka (hřivna), vážící v Čechách 210 g, na Moravě 280 g, ve Slezsku 155 nebo 183,5 g. Z libry, resp. hřivny se razilo 240 denárů, příp. i více. Od roku 1210 se razily i jednostranné brakteáty. Až do 12. Století včetně však převažovala naturální směna
- b) **Období měny grošové** (1300-1.pol. 16. Stol.) V důsledku rozvoje mezinárodní i vnitřní směny a na základě bohatých zásob KH stříbrné rudy se roku 1300 začal z pražské hřivny o 253 g razit český (pražský) groš, velmi hodnotná a ve střední Evropě oblíbená mince. Z hřivny se razilo 64 grošů, 1 groš měl 12 denárů (parvů, haléřů), po reformě roku 1384 7 peněz nebo 14 haléřů. Ve Slezsku se razilo z tzv. polské hřivny o 187 g 48 grošů. Od konce 14. Století a zvláště za husitských válek se prohluboval úpadek grošové měny, přičemž se ještě víc e projevil u drobných peněz. Groše se proto kontramarkovaly, tj. vyražením znaku (např. města) se ověřovala jejich hodnota. Naposled se pražské groše razily r. 1547. Vedle grošů poprvé za vlády Jana Lucemburského, r. 1325 se objevují zlaté mince – florény, jejichž hodnota původně odpovídala 12 grošům, ve 2.pol. 15. St. však až 48 grošům.
- c) **Období měny tolarové** (1.pol. 16. St. – 1750). Souvisí s rozmachem těžby stříbrné rudy v Krušných horách, kde se tolar razily v Jáchymově od r. 1518 podle tyrolského vzoru. Původně měl tolar hodnotu asi 25 starých grošů, razily se též půltolary či čtvrttolary a jako drobných mincí se užívalo tzv. širokých grošů, bílých malých penízů, jejichž hodnota se vůči tolaru stále snižovala. Na počátku třicetileté války došlo ke značnému zlehčení mince, r. 1623 byla vyhlášena tzv. kalada, znamenající až 91% úpadek, r. 1692 další 25 % úpadek. V první pol. 18. St. vzrostl počet drobných ražených mincí, zejména šlo o krejcary a jejich násobky. Roku 1561 byl proveden neúspěšný pokus zavést vedle tolaru zlatník – zlatou minci, V 17. A 18. Století k nám pronikal **rýnský a uherský zlatý** (florén či gulden). Pokud jde o váhové jednotky, prosadila se těžká moravská hřivna o 281 g v r. 1624 i v Čechách.
- d) **Období dvacetizlatkové (konvenční měny)** (1750-1857). Přistoupily k ní všechny německé státy, kromě Pruska. Z tzv. kolínské hřivny o 283 g se razilo 10 tolarů nebo 20 zlatých, drobné peníze se začaly razit i z mědi (v oběhu dvacetníky, pětníky, groše, třikrejcary, půlkrejcary, grešle aj.) Měnu zhoršovaly časté války,

kteřé vyvolaly značné rozšíření papírových platidel (bankovky vydávány od r. 1706 ve Vídni). Roku 1811 došlo k 80% úpadku a vydávání tzv. šajnů.

Roku 1857 se po zrušení pražské mincovny přestaly v českých zemích razit mince. V té době se zlatý dělil na 60 krejcarů.

- e) **Období tzv. rakouské měny (1857-1918)**. Znamenalo proniknutí decimální soustavy. Z libry o 500 g se razilo 45 zlatých, každý o 100 krejcarech, v oběhu byly mince od hodnoty 2 zlatých až po půlkrejcar.

1892 – reforma – zavedena zlatá korunová měna (zlatý se rovnal 2 korunám, koruna se dělila na 100 haléřů. Kromě toho obíhaly stříbrné tolary a dvoutolary (tolar se rovnal 1 1/2 zlatému). Zlatý se udržel po reformě až do r. 1900.

- f) **Období československé měny (od r. 1918)**

Základem koruna o 100 haléřích. Na přelomu února a března 1919 provedena rozluka s ostatními nástupnickými státy, bankovky okolkovány. Nová měna označena Kč. Po mnichovském diktátu označení změněno na K (platilo za Protektorátu i okupace), na Slovensku Ks. V okupovaných zemích byla zavedena také říšská marka v nuceném poměru 1 RM = 10 K. Po osvobození krátce platila všechna korunová platidla, 1.11.1945 měnová reforma – zavedena Kč.

Literatura:

Literatura

- Bobek Jan, *Mincovnictví olomouckých biskupů*, Brno 1986.
- Cach František, *Nejstarší české mince*, I-IV, Praha 1970-1982.
- Čermák K. – Skrbek B., *Mince království českého za panování rodu Habsburského*, I-III, Pardubice 1891-1913.
- Friedensburg Ferdinand, *Münzkunde und Geldgeschichte der Eizelstaaten*, München-Berlin 1926.
- Halačka Ivo, *Mince zemí Koruny české (1526-1856)*, I-III, Kroměříž 1987-1988.
- Krejčík Tomáš, *Denáry moravských knížat 11.-12. stol.*, Brno 1990.
- Leminger E., *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912.
- Nechanický Z. – Šafář O., *Kladské mincovnictví*, Hradec Králové 1983.
- Nemeškal L., *K předchůdcům tolarové ražby*, SNM-A 15, 1961, s. 49-68.
- Nohejlová-Prátová Emanuela, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964.
- Nohejlová-Prátová Emanuela, *Základy numismatiky*, Praha 1987.

- Nohejlová-Prátová Emanuela, *Z příběhů pražské mincovny*, Praha 1929.
- Nožička Josef, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemích*, Praha 1946.
- PETRÁŇ, Zdeněk; RADOMĚRSKÝ, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*. 3. opr. vyd. Praha : Libri, 2010. 312 s. ISBN 978-80-7277-411-1.
- Petráň Zdeněk, *První české mince*, Praha 1998.
- Pošvář Jaroslav, *Horní regál a jeho vývoj v českých zemích*, NČČsl. 20, 1951, s.17-26.
- Pošvář Jaroslav, *Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do počátku 20. století*, Praha 1977.
- Pošvář Jaroslav, *Mincovní regál v českých zemích*, MNZ 1960, č.7, s.37nn.
- Pošvář Jaroslav, *O mincovních právech odvozených*, MNZ 1961, č.8, s.89-99.
- Sejbal Jiří, *Dějiny peněz na Moravě*, Brno 1979.
- Sejbal Jiří, *Základy peněžního vývoje*, Praha 1977. ex. i nové vydání.
- Skalský Gustav, *Stručný přehled vývoje českého mincovnictví*, Praha 1937.
- Spáčil B., *Česká měna*, Praha 1973.
- Staněk J. – Bajer J., *Peníze v českých zemích*, Praha 1995. ISBN 80-901893-1-8
- Suchomel Dan – Videman Jan, *Mincovnictví Olomouckých biskupů a arcibiskupů (1608 - 1820)*, Kroměříž 1997.
- Šimek Eduard, *České mince v peněžním oběhu druhé poloviny 16. století*, Studie ČSAV, č. 5, Praha 1972.
- Šmerda Jan, *Denáry české a moravské*, Brno 1996.
- Vorel Petr, *Od českého tolaru ke světovému dolaru*, Praha 2003.

Petr Vorel: *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*. Praha 2004.

HISTORICKÁ GEOGRAFIE

- [SEMOTANOVÁ, Eva](#). *Historická geografie českých zemí*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1998.

Faleristika

Faleristika je pomocná věda **historická** zabývající se popisem a historií **řádů** a **vyznamenání**.

Pojem **faleristika** jako první zavedl cca v roce 1937 československý voják a sběratel **řádů** Oldřich Pilc.^[zdroj?] Slovo **faleristika** je přitom odvozeno ze starořeckého slova **phalera** [falera], označující kovové ozdoby na přilbách válečníků a jejich koní, převzaté Římany ve tvaru phalerae [faleré] jako označení vojenských **vyznamenání**. Byly to kruhové medaile (bronzové, stříbrné a zlaté), s vyobrazením boha či bohyně a nošené na hrudi těchto válečníků.

Vexilologie

Vexilologie je pomocná věda historická zabývající se historií a symbolikou vlajek, praporů a standart a pravidly navrhování nových státních vlajek. Název dostala koncem 50. let 20. století. Odlišnost vlajek, praporů a erbů, si však údajně mnozí badatelé uvědomovali již ve dvacátých a třicátých letech 20. století a napsali o nich hodně podnětných publikací. Mnohé údaje v nich obsažené byly upřesňovány, řada domněnek však stále platí.

V České republice působí Česká vexilologická společnost, která vznikla v roce 1972 a od roku 1993 je členem FIAV (Fédération Internationale des Associations Vexillologiques). Společnost od svého vzniku vydává čtvrtletní zpravodaj *Vexilologie* (ISSN 1211-2615). Dále v ČR působí například World Vexillological Research Institute založený v roce 1992, člen FIAV od roku 1993. WVRI vydává čtvrtletník *Flaggen, Wappen und Siegel* (ISSN 0948-3748) informující o vlajkách, znacích a pečetích.

Po roce 1990 zažila vexilologie v ČR opravdový boom v souvislosti s možností obcí požádat o udělení vlastní vlajky (dříve praporu).